

Shakespeares bakom galler - ett framgångsrikt projekt

Shakespeare behind bars heter en dokumentärfilm som har väckt uppseende i USA. Filmen handlar om hur 20 interner arbetar med att sätta upp Shakespeares *Stormen* på The Luther Lockett Correctional Complex, ett statsfängelse i Kentucky, USA. Deltagarna har begått grova brott och avtjänar långa fängelsestraff.

40 % av de totalt 1100 fångarna på anstalten har begått våldsbrott och strafftiden är i genomsnitt 15 år. Fängelset är väl framme vad gäller rehabilitering. Man har ett 60-tal utbildningspro igång och inställningen är att 'den dag de kommer hit börjar vi förbereda dem för att lämna oss'.

SKÅDESPELAREN CURT TOFTELAND har arbetat enbart med Shakespeare i 14 år och säger att han ständigt lär sig något av honom: "Han är min mentor". Sedan 1995 har han arbetat med ett Shakespeareprogram på fängelset. Han har sagt att han valde just Shakespeare för att denne förstod människans livsvillkor bättre än någon annan författare han har kommit i kontakt med. Han menar också att Shakespeares texter är speciellt relevanta för människor på fängelser.

Curt Tofteland märkte snart att de intagna hade en speciell känsla för de moralfrågor som finns i Shakespeares pjäser. För många får arbetet med pjäserna livsavgörande betydelse.

För en hel del av dem som deltar i arbetet med Shakespeare känns det som att de för första gången i sitt liv genomför något som betyder något. Curt Tofteland vill visa att människor kan förändras, även om de begått förfärliga handlingar mot mänskligheten.

Välbevaktad repetition av *Stormen*

'Big G' spelar Caliban i *Stormen*

I ARBETET MED STORMEN väljer de intagna roller som speglar deras känslor inför sig själva och de brott de begått. Men de menar också att det är rollerna som väljer *dem*; de får starka uppenbarelser när de utforskar de karaktärer de ska spela. Under arbetets gång suddas gränserna mellan det egna jaget och rollen ut; pjäsens teman om förlåtelse och befrielse får ny mening.

HAL SPELAR PROSPERO, en roll han gärna ville göra, för att han i den måste arbeta sig igenom känslor och tankar kring förlåtelse, något som Hal identifierar sig starkt med. Hans brott skadade massor av människor, och han känner sig som en av dem som inte har fått någon förlåtelse. Att gå in i en roll och prata om detta är stort, menar Hal, som växte upp i en tyst familj där man aldrig talade om sina känslor. "Oförmågan att kommunicera var det som gjorde att jag hamnade här", säger han och hoppas att arbetet med *Stormen* ska hjälpa honom att i kampen för att få förståelse för det han har gjort.

RED SPELAR MIRANDA, en roll han inte valde frivilligt, utan han menar att Hal och andra prackade den på honom. Han gick dock in i rollen och såg snart paralleller med sitt eget liv. Liksom Miranda fick han vid 15 års ålder reda på sitt rätta ursprung.

Under arbetets gång växte rollen och fick honom att bearbeta egen smärta och förvirring.

I EN RÖRANDE SCEN I FILMEN samtalar Hal och Red om sina roller. I *Stormen* frågar Miranda sin far Prospero om hon inte varit en börda för honom och han han: "En ängel var du och min räddning". Replikerna berör Hal starkt. Hans dotter var bara åtta månader mamman dog. Han menar att Prospero, liksom han själv, gått under om han inte haft sin dotter.

'BIG G' SPELAR CALIBAN som han menar är "en riktig vilde, som representerar en stor del av internerna - inklusive mig själv - åtminstone som jag var förr." Big G trodde först att förbrytare skulle vara utmärkta skådespelare - vana att ljuga och spela olika roller. Men han insåg att det var precis tvärtom, eftersom man måste 'berätta sanningen' när man spelar. Han tycker det är obehagligt att öppna upp sitt inre så att alla kan se det.

I FILMEN VARVAS SCENER UR STORMEN med intervjuer med deltagarna, och man kan tydligt se vilka processer Shakespeares text sätter igång: maktspel och konflikter mellan de intagna på grund av att man i olika rollkaraktärer kan känna igen sig själv och sin historia. I pjäsens rollfigurer projicerar man sina egna konflikter och börjar fundera över sätt att komma tillrätta med sitt liv.

Återfallen bland dem som arbetat i Shakespeareprogrammet och frigivits är 0 % mot ett genomsnitt i hela landet på 55 %.

Text: Roland Heiel

Scen ur *Stormen* från filmen *Shakespeare behind bars*.

Shakespeares bakom galler - en film om att förändra sitt liv

För några år sedan funderade dokumentärfilmaren Hank Rogerson på hur man skulle kunna arbeta med teater på ett fängelse, sedan mer specifikt mes Shakespeare. När han läste om Curt Toftelands Shakespeare-program i Kentucky trodde han inte det var sant; att det verkligen fanns, att killarna var så engagerade, att ledningen stod bakom det och att det verkade fungera. Så han ringde Curt och kom med i projektet. Samarbetet resulterade i filmen *Shakespeare behind bars*, en film som Hank skrivit manus till och regisserat.

Filmen följer arbetet med Shakespeares *Stormen*, från idé till premiär. Men filmen handlar också om pjäsens innehåll och hur det påverkar de intagna på olika sätt.

FILMENS INLEDNING ÄR MAGNIFIK.

Några av de intagna arbetar med Prosperos monolog (We are such stuff that dreams are made on ... Vi är det tyg som drömmar görs utav, se sid 6). Männerna omges av taggtrådsstängsel och beväpnade vakter. Hank Rogerson säger att man som dokumentärfilmare väntar på en sådan scen:

– När jag såg den scenen förstod jag direkt att det skulle bli inledningen på filmen. Den innehåller samtliga teman, den är ett utmärkt anslag. Den togs på en gräsplan utanför fängelsets gym och männen skämtade om att de i stället kunde gå in och lyfta lite, skrot ifall vi ville ha den schablonbild som annars gärna visas av män i fängelse.

NÄR MAN SER FILMEN FÖRUNDRAS MAN över vad arbetet med Shakespeares pjäser och skådespelandet verkade ha gjort med de inblandade. Det var också något som Hank Rogerson upplevde.

– Jag såg att projektet gjorde det möjligt för människor att förändras. Även jag själv förändrades och under arbetet med *Stormen* och dess teman föddes många andra tankar, både hos mig själv och hos de intagna; om fängelser, om brottslighet, om straff och om förlåtelse. Vi som spelat

Hank Rogerson gjorde filmen *Shakespeare behind bars*

Shakespeare och fått tillfälle att göra Hamlet eller Lady Macbeth kan, när vi går in i rollen, tack och lov inte utnyttja något annat än *tanken* på att vilja döda en annan människa. Men dessa män har faktiskt begått de där hemska brotten. Att använda en sådan erfarenhet i sitt arbete med en roll är alldeles otroligt. Som skådespelare var jag alltid intresserad av hur man fångar en rollkaraktär.

– I en pjäs som *Stormen* hetsar folk varann att slå ihjäl någon annan, men faktum är att ingen dör. Här kunde de intagna se att man har ett val. Man kan *ha* sådana tankar men behöver inte genomföra dem. Och mer än vi kanske tror så vi har vi *alla* tankar på

hämnad och på att bestraffa. Vi har även tankar om förlåtelse. Dessa män, som utfört dessa hemska brott, kan tänka: Ah, folk därute är inte så olika mig trots allt, den enda skillnaden är att de gjorde andra val. De intagna tror att detta hjälper dem i en slags läkande process, och att de, när de kommer ut, kommer att kunna göra andra val än de gjort tidigare. Det var fantastiskt att se att Shakespeares text kunde fungera på det viset.

SOM ÅSKÅDARE ÄR DET INTRESSANT att se hur man under filmens gång lär känna de intagna, utan att genast få reda på vad de har gjort. En liknande erfarenhet gjorde Hank Rogerson och hans filmteam under arbetet.

– Jag själv som regissör och min fru Jilann Spitzmiller som producent lärde successivt känna dessa män och lärde oss tycka om dem. Många av dem ville förändra sina liv. De hade gjort riktigt dåliga val utifrån hur de växt upp, och de förstod inte då att det fanns andra val att göra. Vi såg dem repetera, vi arbetade med filmen och vi såg fantastiska saker hända med dem. Vi såg dem som människor. När vi åkte hem om kvällarna kom tankarna på vilka dåliga människor de egentligen var med tanke på vad de hade gjort. Jag måste erkänna att vi kämpade hårt med just den frågan när vi gjorde filmen.

– We are such stuff that dreams are made on, and our little life is rounded with a sleep. Repetition av *Stormen*

ÄNDRADE DU INSTÄLLNING TILL BROTT och straff när du gjorde filmen om och med dessa människor?

– Ja absolut. Den största förändringen för mig var att jag började se dem just som människor. Jag vet inte hur det är i Sverige men i vårt samhälle har vi mycket av en "lås-in-dem-och-släng-bort-nyckeln-attityd". Många tycker att detta är riktigt dåliga människor. Det finns en hysteri som många politiker spelar på. I den kulturen har jag växt upp. Man tror man mer på vedergällning än på förlåtelse och rehabilitering, och det var med samma övertygelse jag själv gick in i projektet. Sedan jag gjorde filmen har jag insett att dessa män är mer lika mig än jag någonsin skulle velat erkänna. Det spelar ingen roll vad vi har gjort: likheterna är mycket större än skillnaderna. Vi älskar, vi lider, och vi försöker förlåta. Vi vill alla hämnas, få revansch. Jag lärde mig otroligt mycket i arbetet med filmen.

HANK ROGERSON MINNS SAMMIE (som spelar Trinculo) vars liv flätades samman med en roll, när man satte upp *Othello* några år tidigare.

– Sammie spelade Othello, som ju stryper sin fru Desdemona. Sammies brott var att han ströp en kvinna han hade ett förhållande med. Nu kunde han återuppleva sitt brott och försöka förstå vad som ledde dit. Det var förstas en oerhörd upplevelse och jag tror att det är därför han är så sorgsen människa. Men också en relativt återställd människa.

I filmen intervjuas också Leonard, en annan av de intagna. Han talar

Gene and Boris repeterar *Stormen*

mycket om förlåtelse och använder de två sista raderna i *Stormen*:

"Som själv ni vill förlåtna bli gör er förlåtelse mig fri."

– Leonard var en intressant man, en tänkare. Han resonerade filosofiskt kring förlåtelse med frågor som "Skulle det inte bli anarki om vi inte förlät varann?" eller "Varför förlåta över huvudtaget?" Det var på det planet vi lärde känna honom. Vid första intervjun frågade jag honom vad han satt inne för. Han bytte samsalsämne och började prata om nåd och barmhärtighet. Då insåg jag att de här killarna skulle berätta vad de gjort, först när de kände sig mogna.

I början tyckte Hank Rogerson det kändes tryggt att ha skådespeleriet som beröringspunkt med de intagna.

– Senare kunde jag hitta många fler beröringspunkter rent humanistiskt.

Dessa människor gav mig något som filmare genom att de gick med på att dela med sig av sina erfarenheter. En sak jag har lärt mig som dokumentärfilmare är att man måste ge något tillbaka. Jag gav min erfarenhet som skådespelare, men många gånger var det tillräckligt att jag lyssnade.

Och du gav din film!

– Ja visst, filmen (skratt). De tyckte väldigt mycket om den. De kände sig oerhört bekräftade.

TROR DU ATT DET FINNS EN RISK att människor tycker att ni förlåter vad de har gjort i och med att ni gör en film som visar att de är människor, och, som du själv säger, egentligen inte så olika dig och mig?

– Jo, det fanns en sådan oro under själva processen men vi har inte fått någon sådan kritik. Snarare har många tagit upp hur arbetet med Shakespeare har förändrat de inblandade som människor. Och jag tycker inte att filmen urskuldar dem, och det var heller aldrig avsikten. Den är visserligen sedd ur deras perspektiv – och tar inte alls upp deras offer och deras familjer – och skulle därför kunna ses som en film som är alltför välvilligt inställd till de intagna. Visst tänkte vi på att även ta med ett sådant perspektiv, men det skulle blivit en annan film. Vi beslöt att filmen skulle "stanna på ön", alltså på fängelset.

Intervju och översättning
Roland Heiel

Köp Hank Rogersons *Shakespeare behind bars* på www.amazon.co.uk (£ 6.76 + porto)
(För att spela den behövs 'regionsfri' dvd)

Scen ur *Stormen* från filmen *Shakespeare behind bars*.

Scen ur *Stormen* från filmen *Shakespeare behind bars*.